

a i v zemědělství se začalo s jistou modernizací (meliorace, komasace), parcelacemi (ročně přes 200 tisíc ha) pokračovala i pozemková reforma.

Politicky se Piłsudskému podařilo do značné míry rozložit a neutralizovat systém politických stran. Do opozice zahnanou *endecji* Dmowski tehdy reorganizoval a jeho nový tzv. Tábor velkého Polska (*Obóz wielkiej Polski*) stále silněji inklinoval k fašistickým vzorům. Hlavní opoziční stranou se stali socialisté (PPS), ale pokud zůstával střed roztržštěn, ani oni ani *ludowci* neměli proti Piłsudského tábora velké šance. V něm sice existovalo umírněné „liberální“ křídlo, ale převahu měl tvrdý plukovnícký kurz, podporovaný i Piłsudským. Jeho hrubé výroky na adresu demokracie („*konstytuta-prostytuta*“) výstižně vyjadřovaly vojácky drsnou politickou kulturu sanace, ale Piłsudského politika měla i jiné stránky: parlament a pluralitu stran nikdy nezrušil a určité pravidla politické hry respektoval; polské politické režimy si ostatně vždycky zachovávají určitá specifika, která se vymykají běžným schématům.

„Sanace“ opřená o sílu státního aparátu a Piłsudského vůdcovské charisma byla spíše tradičně zbarveným systémem prezidiálním (či prezidentským, dirigovaným ovšem maršálkem) s omezeným parlamentarismem, jakousi přechodnou, smíšenou fází – už ne parlamentní demokracie, ale ještě ne plně rozvitá autoritární diktatura. Kritika opozičních stran a tisku se ovšem od vlády odrážela jako hrách od stěny a omezovaná opozice byla zatím spíš jen ignorována než pronásledována. I dělnické hnutí a odbory byly přitlačeny, nikoli však likvidovány. Rovněž občanské právní principy zůstávaly v platnosti, samostatnost justice byla v podstatě respektována a do nepolitické sféry režim vůbec příliš nezasahoval. Atmosféra politického tlaku byla ovšem všudypřítomná a všudypřítomná byla i hrozba, že se politický kurz může kdykoliv zostřit; ostatně na venkově vládl stát a velkostatek jako vždy tvrdou rukou.

Struktury občanské společnosti existovaly tolerovány a také v kultuře a ve vědě byly prostory volnosti. Že by se poměry proti době předpřevratové od základu změnil, nebylo zatím tolik cítit. Ostatně všechny tehdejší autoritární režimy nevznikaly naráz, ale prosazovaly své metody postupně – podobně jako byla plynulá hranice mezi parlamentní demokracií a prezidiálním systémem, byla plynulá hranice i mezi ním a autoritární diktaturou.

Maďarsko-horthyovská diktatura

Také v Maďarsku se ve 20. letech etabloval autoritární režim, v mnohém však jiný než v Piłsudského Polsku. Jiná byla i historie jeho vzniku, těsně za sebou následující dvojité revoluce, demokratická Károlyiho a komunistická Kunova. Ze všech sousedních zemí měla po válce Károlyiho demokratická koaliční vláda občanských a socialistických stran nejkratší život. Když zklamal základní předpoklad, že se demokraticky reformované Uhry udrží a že s nimi Dohoda bude mírně zacházet, Károlyi rezignoval a předal moc sociální demokracii; ta se o ni vzápětí rozdělila s komunisty, kteří pod vedením Bély Kuna (1886–1939) ihned převzali iniciativu. V březnu 1919 tak v Maďarsku vznikla vlastně jediná pravá sovětská revoluce ve středovýchodní Evropě, která však

úplně pravá nebyla: vznikla netypicky bez povstání a také se na ní mimořádně podílela revolta nacionální – proti Dohodě a jejím spojencům, Rumunsku a Československu. Tento nacionální náboj posílil její společenskou podporu a dodal jí na dynamice, která se projevila v úspěšné protiofenzívě maďarské Rudé armády. Její hlavní nápor směřoval na sever proti slabé československé frontě na Slovensku, kam lákala též vidina spojení s revolucí ruskou – v únoru 1919 Sověti dobyli Kyjev. V Košicích byla tehdy vytvořena i třítydenní Slovenská republika rad, zřejmě zárodek vysněných federativních sovětských Uher. Třebaže Kunova vláda ještě v červnu 1919 potlačila kontrarevoluční povstání, před převahou Dohody a její hrozící intervencí musela 1. srpna 1919 kapitulovat – téměř na den 70 let po maďarské porážce u Világose v roce 1849.

To byla příležitost pro kontrarevoluci, která měla dvě centra: ve Vídni konzervativní aristokracie v čele s hrabětem Istvánem Bethlenem (1874–1947) a ve Francouzi obsazeném Segedíně vojácký tzv. Antibolševický komitét v čele s majorem Gyulou Gömbösem (1886–1936). Spojením obou vznikla vojensko-gentrystická klika pod vedením rakouského kontraadmirála Miklóse Horthyho (1868–1957), které po pádu „komuny“ připadla moc. Všechna revoluční opatření byla zrušena, do komitátů dosazeni velkostatkářští komisaři a důstojnická komanda začala s bezuzdným „bílým“ terorem proti všem, kdo se skutečně nebo jen údajně revoluce zúčastnili, především proti dělnictvu: když se Horthy v listopadu dostal do Budapešti, vydal heslo potrestat toto „hříšné město“. Jedním z terčů kontrarevoluce byli též Židé – jejich silná účast na komunistickém vedení umožnila označit revoluci za židovské dílo. Krutost kontrarevoluce – 5 tisíc mrtvých a 70 tisíc vězňených – překročila „předchozí teror rudý“. (Jörg K. Hoensch, 1984)

ISTVÁN BETHLEN (8. 10. 1874 – 5. 10. 1946)

Narodil se v maďarské šlechtické rodině. V roce 1901 byl poprvé zvolen do uherského parlamentu, za světové války působil jako vládní komisař v Sedmihradsku. Počátkem roku 1919 založil na křesťansko-nacionálním principu Stranu národního sjednocení vedenou magnáty a starými politiky, kteří chtěli obnovit předválečné mocenské poměry. Účastnil se mírových jednání a doufal, že se podaří dojednat příznivé podmínky. Po vypuknutí komunistické revoluce se uchýlil do Vídně, kde stanul v čele protibolševického Maďarského národního výboru vytvořeného předáky předválečných stran. Navázal též kontakty s Miklósem Horthym.

Po porážce revoluce se v dubnu 1921 stal předsedou vlády, která konsolidovala poměry a formálně obnovila ústavní řád. Nastolil neokonzervativní systém vyzdvihující křesťanské zásady a odmítající liberalismus, socialismus a bolševismus. Vyhlásil také nový volební zákon, který (na rozdíl od sousedních zemí, kde platilo všeobecné volební právo) jen upravil omezené volební právo předválečných Uher. K zajištění autoritárního režimu „řízené demokracie“ vytvořil v roce 1922 vládní stranu, v níž se spojily pravicové a středové strany, a s opozičními sociálními demokraty pak uzavřel dohodu o loajalitě. Oživení ekonomiky se mu po-

dařilo s pomocí půjček ze zahraničí, které poskytl Itálie a Velká Británie, a 20. léta byla údobím poměrné hospodářské i politické stability. V roce 1927 prolomil mezinárodní izolaci Maďarska, když podepsal smlouvu o přátelství a spolupráci s Itálií. O čtyři roky později ji doplnila smlouva s Rakouskem, čímž byly položeny základy pozdějšího Římského paktu. I když požadavek revize hranic byl za jeho vlády uplatňován opatrně, nepodařilo se mu výrazněji zlepšit vztahy se sousedními státy Malé dohody.

Pod vlivem hospodářské krize a rostoucích rozporů ve vládní straně Bethlen v srpnu 1931 na předsednictví vlády rezignoval. Zůstal ale poslancem, nadále si udržoval vliv a kritizoval silící autoritativní a fašizující tendence a přílišnou závislost na Německu. Za druhé světové války založil s dalšími představiteli šlechty opoziční klub a s rostoucími obavami sledoval vazalský vztah k Německu, které šlo vstříc porážce. Po německé okupaci Maďarska v roce 1944 byl nucen skrývat se u přátel na venkově. Aby se Maďarsko dál nekompromitovalo, apeloval spolu s dalšími osobnostmi na Horthyho, aby zastavil deportace židovského obyvatelstva. Po obsazení Maďarska sovětskou armádou byl internován a odvezen do Moskvy, kde také zemřel. Tragicky se tak uzavřel život politika, který byl ztělesněním tradiční aristokratické politické kultury i její slepé uličky. (PŠ)

Teprve Telékiho vláda, která vznikla v červnu 1920, se s ohledem na Dohodu formálně vrátila k demokratickému pořádku. Narychlo vydaná ústava zavedla omezené volební právo pro asi čtvrtinu obyvatel a v následujících volbách, k nimž nebyli připuštěni zakázaní komunisté a jež socialisté bojkotovali, získala 40 % hlasů Malorolnická strana a 37 % horthyovská Strana křesťansko-nacionálního sjednocení. Maďarsko sice zůstalo monarchií, ale segedínská klika si na parlamentu vynutila, aby jmenoval Horthyho regentem. K restituci habsburské dynastie však nedošlo: dva pokusy excísaře Karla o návrat na trůn byly potlačeny a tradiční legitimismus v Maďarsku skončil.

Jakási normalizace nastala až v roce 1921: 14. dubna byla jmenována nová vláda v čele s hrabětem Bethlenem, konzervativním aristokratem starého uherského ražení, s nímž se také vrátila k moci předválečná aristokratická garnitura. Za Bethlena byla jakž takž obnovena elementární občanská práva a právní řád, i když v podstatě starý, uherský. Svévolebné řádění kontrarevolučních komand však bylo zastaveno (jejich příslušníci byli zařazeni do armády a policie) a ztlumeny byly i antisemitské excesy. Po teritoriálních změnách zbyl v Maďarsku jen necelý půlmilion židů (6 % obyvatelstva), nábožensky převážně reformních a národnostně maďarsky patriotických. Přesto začala jejich diskriminace, legalizovaná zavedením *numerus clausus* a zákazem zaměstnání ve státních monopolech (trafiky, hospody, kina apod.). Intoleranci, třebaže mírnější, se ostatně vyznačoval postoj i k ostatním národnostním menšinám: do vládního repertoáru se opět vracela tradiční maďarizace.

S ohledem na potřebu západních půjček byl v míře pro režim neškodně obnoven i parlamentární systém. V prosinci 1921 byla připuštěna k účasti v parlamentu a k přikrčené existenci i sociální demokracie; za to a za pro-

puštění zatčených dělníků se Bethlenovi zavázala zastavit stávky a veškerou svou činnost mezi státními zaměstnanci a zemědělskými dělníky. Dělnictvo bylo ovšem zbaveno všech poválečných vymožeností (zrušení podpory v nezaměstnanosti i zákonného omezení pracovní doby) a jeho sociální situace byla stále velmi obtížná.

Také na venkově se nic podstatného nezměnilo – kromě toho, že po válce rozdělil své obrovské statky sám Károlyi. Pozemková reforma republiky rad byla zrušena a obnoveny tradiční předválečné pořádky. Na venkově nadále vládl velkostatek, bezzemci, čeled', sezónní zemědělstí dělníci a drobní rolníci, třetina všeho obyvatelstva, žili na hranici životního minima. I zde učinil Bethlen minimální vstřícný krok – k Malorolnické straně. V dohodě s ní dal podnět k dílčí pozemkové reformě: z 8,5 milionu hektarů bylo dáno 450 tisíc hektarů (vesměs horší) půdy k dispozici pro parcelaci, která poskytla malé přídělky asi 400 tisícům žadatelů; odškodnění, které museli zaplatit původním velkostatkářským majitelům však vedlo k tomu, že čtyři pětiny z nich byly v následujících třech letech nuceny své přídělky odprodat – výsledkem pak bylo, že ještě v roce 1930 mělo 7500 velkostatkářů polovinu veškeré orné půdy. Zvláštní zisk z této pozemkové reformy měli političtí prominenti a zasloužilí veteráni kontrarevoluce: pro tzv. *Vítězi Rend* (Řád vítězů) s 18 tisíci členy byl vytvořen zvláštní fond, z něhož dostávali „zbytkové“ statky. Malorolnická strana za dohodu s vládou zaplatila svou existenci: Bethlen ji ovládl, reorganizoval a včlenil do své nové křesťansko-rolnické Strany jednoty, která ve volbách roku 1922 získala parlamentní většinu (143 mandátů z 245); levicová opozice sociální demokracie (25 mandátů) i opozice pravicová (Gömbösova polofašistická strana) byla bezvýznamná a parlament se stal povolným nástrojem vlády.

Bethlenův režim, který vydržel deset let, byl ve skutečnosti jen formálním parlamentarismem, chabě zakrytou autoritární byrokratickou diktaturou s drsnou šovinistickou, antisemitskou a revizionistickou ideologií. Agresivní zahraniční aktivity, jejichž cílem byla revize trianonské mírové smlouvy a obnova Uher, byly za diskrétní vládní podpory přenechány nevládním organizacím, které se nezastavily ani před subverzními a nelegálními metodami (např. financování revizionistické propagandy falšovanými penězi apod.). Militantní revizionismus, který zůstával cílem, Bethlen poněkud zmírnil a modifikoval: Rumunsko, jež ve válce roku 1919 předvedlo sílu, bylo zatím ponecháno na pokoji, vůči Jugoslávii dělala horthyovská Budapešť dokonce smířlivá gesta a hlavní nápor se soustředil na Československo, ačkoliv odtud přišlo v letech 1920–1921 několik náznaků ochoty k rektifikaci hranic a maďarské menšině se tu vedlo poměrně nejlépe.

Teprve v roce 1927 se Bethlenovi podařilo prorazit mezinárodní izolaci smlouvou s Itálií. Přesto i přes přízeň britských konzervativních kruhů (kampaň Rothemerova *Daily Mail* s heslem *Justice for Hungary*) nemělo Maďarsko proti Malé dohodě žádnou šanci. Časem se sice vrátilo do mezinárodního společenství a bylo přijato do Společnosti národů (1924), ale žádných reálných úspěchů se jeho revizionismus nedomohl – kromě toho, že byl trvalým faktorem destabilizace střední Evropy.

Jisté zmírnění režimu i jeho zahraničního kurzu bylo diktováno i obtížnou vnitřní situací, především hospodářskou: ještě v roce 1924 byla průmyslová

výroba o 40 % nižší než před válkou a podobná byla i situace v zemědělství. V důsledku poválečného chaosu trpělo Maďarsko silnou inflací, která v roce 1924 přerostla v totální měnový kolaps. Trvalo tři roky než se tuto hyperinflaci (1 stará zlatá koruna se na jaře 1924 rovnala 16 300 korunám papírovým) s pomocí západních půjček (250 milionů zlatých korun) podařilo zvládnout; teprve v roce 1927 byla provedena měnová reforma a zavedeno nové platidlo – pengő.

Hospodářské oživení v Maďarsku nastalo nakrátko až v letech 1927–1929. Výroba tehdy překročila předválečnou úroveň asi o 12 %, ale užitek měli především podnikatelé: v zemi bylo stále 10–15 % nezaměstnaných a reálná mzda dosahovala jen čtyř pětín stavu z roku 1913; v roce 1928, v době, kdy konjunktura šla k vrcholu, vypukla dokonce velká sociální bouře, hladový pochod salgótarjánských horníků na Budapešť.

Po bezpráví „bílého teroru“ byla bethlenovská normalizace, která obnovila alespoň elementární civilní právní stav, pro maďarskou společnost nepochybnou úlevou, která byla časem posílena i mírnou sociální reformou: v roce 1927 bylo i v Maďarsku konečně zavedeno nemocenské, invalidní a starobní pojištění. O demokracii srovnatelnou se sousedy, Rakouskem či Československem, se však sotva dalo mluvit. Pod Horthym a Bethlenem se v Maďarsku etabloval vlastně první středoevropský autoritární režim s jednou privilegovanou gubernementální stranou, připouštějící toliko vyprázdňené parlamentní formy a omezovanou opozici; mnozí autoři označují horthyovské Maďarsko za jeden z politicky nejnedemokratičtějších a sociálně nejkonzervativnějších států regionu. „Uherské“ volební machinace a tradičně byrokratické metody režimu nebyly ovšem totalitární a jisté prostory volnosti v soukromé, nepolitické a také kulturní sféře ponechávaly, ale soustavný tlak vytvářel dusivou atmosféru, k níž patřil – změna proti předválečným Uhrám – i státně podporovaný antisemitismus a vypjatý šovinismus. Přestože se Bethlen udržel dlouho u moci a neměl ve slabé levici žádného protivníka, byl celý systém křehký. Vnitropolitické dění se převážně točilo kolem konkurenčních tahnací s fašizující extrémní pravíci, jež byla stálou potenciální hrozbou a kterou otřesy mohly kdykoliv aktivizovat.

Rakousko – křehká demokracie

Zatímco se v Polsku a Československu většina národní společnosti s poválečným státem ztotožnila, v Maďarsku a Rakousku nikoli. V Maďarsku to vedlo k nesmiřitelnému revizionismu, v Rakousku se na počátku dal vývoj podobnou cestou – z iniciativy silné sociální demokracie, která pod vlivem levice Otto Bauera akceptovala princip sebeurčení a nabídla východisko na způsob jakési národní revoluce v podobě anšlusu, připojení k Německu, které viděla už už socialistické. K této myšlence, jež byla původně vlastní nacionálům, kteří za války plně přešli k velkoněmecké platformě, připojili se váhavě i tradičně rakousky patriotičtí křesťanští sociálové. Anšlus byl zakotven i v první republikánské ústavě z 12. listopadu 1918, kterou v dubnu 1919 doplnil zákon o de-tronizaci, vyvlastnění a vypovězení Habsburků.

Spojení s Německem nebylo motivováno jen nacionálně, vyhlídkou na překonání tradičního rozporu německé a rakouské identity, ale mělo i ekonomické jádro. Nový stát se musel vyrovnat s těžkými strukturálními deficity: se slabou energetická základnou závislou na českém uhlí, s nesoběstačností zemědělství, které i bez ohledu na poválečný pokles (asi o polovinu) nebylo s to zemi uživit, s předdimenzovaným zbrojním průmyslem a neméně předimenzovaným terciárním sektorem, státním a bankovním úřednictvem. Pochyby o životaschopnosti nového státního útvaru převažovaly tehdy v celé rakouské společnosti a na čas spojily i všechny tři tradiční rakouské politické tábory, třebaže odstupňovaně a v leccems rozdílně: sociální demokraté byli socialističtí a němečtí, křesťanští sociálové protisocialističtí a rakouští i němečtí zároveň, nacionálové hlavně proněmečtí.

První „koncentrační“ vlády republiky se zúčastnily všechny tři tradiční strany v čele se sociální demokracií, jejíž hlava Karl Renner se stal předsedou a Otto Bauer ministrem zahraničí; tento tandem nahradil ve straně autoritu v roce 1918 zesnulého Viktora Adlera. Byl-li anšlus první spojnici koalice sociální demokracie s občanskými stranami, druhou tvořila poválečná revoluční vlna, která zradikalizovala i křesťanské sociály, mezi nimiž převládlo lidové, rolnické křídlo Jodoka Finka. Nejvýraznější změnou na rakouské politické scéně byl ovšem vzestup sociální demokracie, která se stala daleko nejsilnější stranou, a to natrvalo: ve volbách roku 1920 získala 38 % hlasů, v roce 1930 dokonce 44 %. Strana byla přitom v obtížné situaci: pod vlivem silné sociální radikalizace, jejímž nositelem byly dělnické a ještě radikálnější vojenské rady, byla v členské základně, zvláště mezi dělníky, vojáky, invalidy a nezaměstnanými rozšířena „sovětská“ představa rozsáhlé socializace. Na druhé straně se z tradiční opozice stala státní stranou, když ji tehdejší situace doslova „vystřelila“ do vlády. Pro vedení, které sovětskou revoluci odmítalo, bylo tedy základní otázkou, jak revoluční energii odsát a zavést do kolejí rozsáhlých sociálních reforem. Se silnou levicí strana přešla k levicové, nikoli však bolševické platformě; tu hlásala jen nevelká komunistická strana.

Ideálem sociální demokracie byla rovnostářská občanská společnost se silným sociálním komponentem. Výrazem byly první poválečné reformy – osmihodinová pracovní doba, uzákoněná dovolená, pojištění v nezaměstnanosti atd.; institucionalizován byl tento systém nejprve v podnikových radách a v roce 1920 v zákoně o dělnických komorách, které tvoří součást rakouského zřízení vlastně dodnes. Nejradikálnější vojenské rady byly pacifikovány přeměnou staré a rozpadlé císařské armády v lidové republikánské vojsko (*Volkswehr*).

Podobně, ne-li ještě víc než ostatní nástupnické státy, stalo se Rakousko evropskou špičkou „sociálního státu“, třebaže je před hladem (a revolucí) zachránily hlavně spojenecké dodávky. Pro tento program se podařilo získat základní masu průmyslového dělnictva, čemuž napomohl i neúspěch amatérského puče v době maďarské komuny, který odsoudil komunisty k marginální roli – v Rakousku natrvalo. S nechtutí akceptovaly tyto sociální poměry i zmatené a zlomené buržoazní vrstvy a jejich strany; císařská byrokracie, vyrostlá v duchu státní loajality, se s novým státem ovšem poměrně rychle aranžovala.

Nepominutelným stimulem této konstelace byla nacionální vlna, která měla několik „front“: zatímco tyrolský a vorarlberský separatismus i nacionální

reprezentace Němců z českých zemí poměrně záhy odpadly, problémy se zauzlyly v jižních rakouských zemích, na jejichž části si činily nárok Jugoslávie a Itálie. Zde se národní odpor institucionalizoval v oddílech vlastenecké sebeobrany (*Heimwehr*), jejichž politický charakter byl určován protidemokratickým odporem k parlamentní republice, ztělesněné „rudou“ Vídní. Seskupení, vedené provinčními akademiky, bývalými důstojníky a revanšisticky naladěnými aristokraty (kníže Ernst R. Starhemberg 1899–1956) bylo silně heterogenní: vedle konzervativně katolického venkovského křídla tyrolského v něm bylo i radikální maloměstské a německo-nacionální křídlo štyrské. V *Heimwehru*, třebaže v dalších letech jeho aktivita opadla, získaly občanské strany křesťansko-sociální i nacionální politickou oporu a posilu proti mocné sociální demokracii.

Největší a nadlouho mokvající ránu (zaléčenou vlastně až po druhé světové válce) dala mírová konference (i Wilson) souhlasem k odtržení slovinských oblastí ve prospěch Jugoslávie a zvláště pak části jižních Tyrol ve prospěch Itálie. Na druhé „frontě“ zaznamenalo Rakousko určitý úspěch, když získalo západní část Uher, nynější Burgenland, a když v korutanském plebiscitu roku 1920 se větší část slovinských rolníků vyslovila pro Rakousko, kde měla lepší vyhlídky než v agrární Jugoslávii.

Ve svém jádru, totiž v anšlusu, Bauerova rakouská „národní revoluce“ proti „versailleskému imperialismu“ neuspěla: už na jaře 1919 rakouská delegace opatrně stáhla anšlusový program a akceptovala v článku 88 saintgermainské smlouvy jeho zákaz. I když s nářkem, muselo se Rakousko smířit s „malostátností“, ale podařilo se mu zabránit aspoň konfiskaci rakouského majetku v nástupnických státech a nakonec se vyhnulo i velkým reparacím. Třebaže myšlenka na anšlus, kterou se sousedé cítili ohroženi, z obzoru rakouské politiky i společnosti nezmizela, oficiální rezignace na něj umožnila navázat s nimi normální vztahy. Velmi záhy se stabilizoval poměr s Československem, jehož uhelné dodávky držely Rakousko nad vodou; korektní sousední vztahy byly zakotveny v roce 1921 při setkání obou prezidentů v tzv. lánkové smlouvě.

Neúspěch anšlusu, který stál Bauera místo ministra zahraničí, byl počátkem konsolidace, jež byla i konsolidací občanského tábora – z poválečné defenzivy postupně přecházel do ofenzivy. V křesťansko-sociální straně bylo zatlačeno lidové rolnické křídlo a pod vedením nové vůdčí osobnosti preláta Ignatze Seipela (1876–1932) strana vypověděla vládní společenství se sociální demokracií – ta pak roku 1929 vládu definitivně opustila a vrátila se zpět k roli opozice, a to už natrvalo. Základem dalších vládních kabinetů (v letech 1918–1934 jich bylo 23) byla křehká koalice křesťanských sociálů s německými nacionály vedenými vídeňským policejním prezidentem Johannem Schoberem (1876–1932), sociálně vlastně společenství buržoazie s rolnictvem, spojené hlavně nenávisť k dělnictvu a k sociální demokracii.

Občanské kabinety, v jejichž předsednictví se většinou střídali Schober (1921–1922, 1929–1930) a Seipel (1922–1924, 1926–1929), se musely vyrovnat především s finančním kolapsem – také Rakousko bylo na počátku 20. let postiženo hyperinflací. Tu se Seipelovi podařilo zvládnout politicky riskantní, leč hospodářsky úspěšnou operací, totiž velkou půjčkou Společnosti ná-

rodů, kterou Rakousko akceptovalo i za cenu, že na dva roky přijalo její finanční protektorát.

Politický vývoj ve 20. letech byl charakterizován ostrou polarizací, která zlomila poválečný konsenzus: v sociální oblasti kapitál usiloval o likvidaci poválečných vymožeností a v oblasti politické se politický kurz obracel proti sociální demokracii – s výjimkou Vídně, kterou sociální demokracie udržela jako svou baštu. Značná část občanského tábora měla k nové republikánské demokracii rozlomený vztah. Republice chyběla přitažlivá státní ideologie („občanská teologie“, jak ji nazývají někteří autoři), která by nahradila habsburský mýtus monarchické éry. Značná část občanského tábora neměla žádnou republikánskou hrmost a mnozí považovali republiku za blasfemii. Oba vedoucí mužové republiky, Schober i Seipel, byli „republikány z rozumu“ a inklinovali k autoritarismu, u Seipela až s austrofašistickými rysy – ostatně mussoliniovská Itálie byla pro Rakousko dlouho nejbližším spojencem.

Občanským koalicím nelze však upřít nemalé schopnosti hospodářské, především úspěšnou adaptaci do nových státních poměrů. Přestože se republika musela vyrovnat s velkým byrokratickým „přelidněním“ (z 250 tisíc úředníků muselo být 100 tisíc předčasně penzionováno), už ve 20. letech investovala do rozsáhlé výstavby vodních děl, která měla nahradit uhelný deficit země. Časem ožilo i zemědělství, které v roce 1937 zajišťovalo přes 80 % potřeb země, stoupl vývoz hotových výrobků a úspěšně se rozvíjel turismus, který se stal významným hospodářským odvětvím. Zlepšila se i finanční bilance: už v roce 1925 vykazoval státní rozpočet výrazný přebytek a měna měla spolehlivé zlaté a devizové krytí. Také v kultuře prožilo Rakousko „zlatá dvacátá léta“, i když velká předválečná literatura měla svůj vrchol za sebou.

Politická situace zůstávala však napjatá a nesmiřitelnost občanských stran vůči sociální demokracii a marnost jejich obětí na oltář guvernementeální mutace vyvolávala ve straně silnou frustraci. Politické soupeření překračovalo hranice civilní normality a sklouzávalo k násilí, jehož nositeli byly početné paramilitární organizace, jako celek silnější než celá spolková armáda. Těžiště násilných forem politických bojů se postupně přesouvalo z levice na pravici, kde se někdejší dobrovolnické oddíly postupně spojily v početný svaz, který disponoval i zbraněmi (z Itálie a Bavorska). Antipodem *Heimwehru* byly – rovněž poloobzbrojené – pořadatelské oddíly sociální demokracie, které se v letech 1923–1924 spojily v Republikánský obranný svaz (*Republikanischer Schutzbund*).

Napjatá atmosféra vybuchla v červnu roku 1927: provokativní osvobozující rozsudek nad vojenskými dobrovolníky, kteří při jedné místní srážce se sociálními demokraty zastřelili dítě, stal se podnětem pro socialistickou revoltu (*Julirevolte*). Při bojích byl zapálen i vídeňský Justiční palác a ozbrojené střety se státní mocí si vyžádaly 90 mrtvých a několik set raněných.

Těžká porážka sociální demokracie a jejího *Schutzbundu* vedla zde k radikalizaci a k posílení vojenského zaměření: se svými 80–90 tisíci poloobzbrojenými muži začal se *Schutzbund* vymykat politické kontrole stranického vedení. Střet ovšem dodal sebevědomí *Heimwehru*, který se v následujících letech zakutivizoval (ze 150–200 tisíc členů byla asi jedna čtvrtina ozbrojených), a to i politicky: před volbami v roce 1930 se vymkl z patronace stran a samostatně a ús-

pěšně kandidoval. Osamostatnění zůstane však jen epizodou a značná část jeho členské základny se stane jen přestupní stanicí k nacismu.

Přestože Rakousko prožívalo hospodářskou konjunkturu, politické soupeření, silně ideologizované jako střet dvou světových názorů, socialistického a katolického, vytvořilo v zemi situaci latentní občanské války. Toto vykojení děsilo i politické špičky: v roce 1929 dalo vedení sociální demokracie souhlas k nové ústavě, která v podstatě zavedla prezidiální autoritární režim, v němž se těžisté moci přesunulo od parlamentu k exekutivě. Smrt obou vůdčích protagonistů první rakouské republiky – v roce 1932 zemřel i Seipel i Schober – jako by symbolizovala konec této epochy. Podobně jako Německo o rok později za kancléře Brüninga, ocitlo se v roce 1929 Rakousko už jednou nohou za hranicí demokracie.

Československo – stabilní demokracie

Československo vzniklo v příznivějších okolnostech než sousední státy. Ne že by nebylo postiženo všemi jevy poválečného rozvratu, revolučních i nacionálních nepokojů a válek, ale většinou netrvaly tak dlouho a nezasáhly tak hluboko – především společnost českou. Sociální i národnostní rozpory nedošly do krajnosti, až k občanské válce, diktátorské tendence a pokusy měly jen marginální ráz a paramilitární organizace – nepočetné německé *Freikorps* či improvizované ozbrojené oddíly českých Sokolů – zůstaly jen krátkou epizodou poválečných měsíců. Také z největší potenciální síly tohoto druhu, totiž legionářů, z nichž se několikrát ozvalo volání po diktatuře (v čele s Masarykem!), nevznikla žádná důstojnická klika na maďarský (segedínský) anebo polský (plukovnícký) způsob. Legionáři byli vysoce patriotického a státotvorného přesvědčení a sklony k revoltě mezi nimi neutralizovaly i různé preference a zařazení do nově vzniklé armády, v níž zaujali vedoucí postavení.

Bezprostřední problémy se podařilo poměrně brzy a poměrně úspěšně vyřešit – někdy se štěstím. Vojensky nepřilíš zdařilé obsazení Slovenska a Podkarpatské Rusi napravila intervence Dohody, která přinutila maďarskou „komunu“ ke kapitulaci; po odchodu její armády se tu situace sice obtížně, ale přece jenom konsolidovala. Problémem bylo zejména svou zaostalostí a nepřehlednými národnostními poměry exotické Podkarpatsko, které se nikdy zcela organickou částí republiky nestalo; územní tvar státu se tím stal ještě nepříhodnějším, a to nejen z vojenského hlediska. Ve východní části republiky byly zvláště tíživé ekonomické poměry a tamní slabé hospodářství sotva mohlo obstát proti české konkurenci. Rovněž politicky byla situace složitá, neboť značná část maďarského úřednictva se proti novému státu postavila a mnozí emigrovali do Maďarska; nahradili je především čeští úředníci a ve správě zaujali vedoucí pozice slovenští národovci československého smýšlení. Tím a povýšením Slováků na součást státního národa byly jejich národní aspirace aspoň zprvu uspokojeny; k tomu přispěly i velkorysé investice do národního vzdělání, které umožnily vznik kompletní národní školské soustavy až po univerzitu, založenou v Bratislavě již v roce 1919.